

Lapsiasiavaltuutetun lausunto arviomuistiosta digitaalisen henkilöllisyyden kehittämiseksi

Viite: VN/6802/2020

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991, LOS), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi arviomuistiota yleissopimuksen näkökulmasta.

Lapsiasiavaltuutetun lausunto on jätetty lausuntopalvelu.fi:ssä 29.4.2021.

Arviomuistion keskeinen sisältö

Arviomuistiossa kuvataan digitaalisen henkilöllisyyden nykytilaa ja arvioidaan kokonaisuutteen tulevaisuudessa kohdistuvia muutospaineita. Arviomuistiossa kuvataan laajemmin tulevaisuudessa mahdollista tavoitetilaa sekä esitetään konkreettisia toiminnallisia ratkaisuja, joilla tätä tavoitetilaa hankkeen puitteissa on tarkoitus edistää.

Yhteenveto lapsiasiavaltuutetun kannanotoista

- Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että lapsille taataan digitaalinen henkilöllisyys ja sitä kautta oikeus käyttää yhteiskunnan palveluja digitaalisesti heidän ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti.
- Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että digitaalisia palveluja kehitettäessä on huolehdittava lapsen yksityisyydestä, lapsen oikeudesta saada tietoa ja oikeudesta käyttää sähköisiä palveluja itseään koskevassa päätöksenteossa. Digitaalisen henkilöllisyyden ja sähköisten palvelujen on turvattava lapsen oikeus yksityisyyteen, mutta samaan aikaan myös riittävässä määrin lapsen oikeus suojeluun.
- Lapset ovat erityinen, mutta myös heterogeeninen ryhmä, joka on otettava huomioon digitaalista henkilöllisyyttä ja palveluja kehitettäessä. Kehittämistyössä on siten

huomioitava lapsen ikä ja kehittyvät valmiudet ja sen lisäksi, että palvelut ovat myös erilaisten lapsiryhmien ja erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien lasten saavutettavissa.

- Jatkovalmisteluun tulee ottaa mukaan lapset ja nuoret, jotka välittävät mahdollisimman hyvin erilaisten lapsiryhmien näkemyksiä ja tarpeita. Valmistelun yhteydessä on tärkeää toteuttaa kattava ja tutkittuun tietoon perustuva lapsivaikutusten arviointi.
- Lapsiasiavaltuutettu kehottaa hyödyntämään YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommenttia nro 25 lapsen oikeuksista digitaalisissa ympäristöissä kaikessa digitaalista henkilöllisyyttä ja digitaalisia palveluita koskevassa lainvalmistelussa.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Lapsiasiavaltuutettu pitää digitaalisen henkilöllisyyden ja sähköisen tunnistautumisen kehittämistä tärkeänä. Digitaaliset palvelut lisääntyvät nopeaa vauhtia yhteiskunnassamme. Ilman saavutettavia, toimivia ja turvallisia menettelyitä digitaalisten palvelujen käyttö on kansalaisille mahdotonta ja pahimmillaan seurauksena voi olla yhteiskunnan ulkopuolelle syrjäytyminen. Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että myös lapsille tulee taata digitaalinen henkilöllisyys ja sitä kautta oikeus käyttää yhteiskunnan palveluja digitaalisesti heidän ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti.

Arviomuistiossa on viitattu sekä lapsen oikeuksien yleissopimukseen että perustuslakiin, jotka takaavat lapselle identiteetin sekä oikeuden vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti (LOS 12 art 2. kohta). Digitaalisessa henkilöllisyydessä ja digitaalisissa palveluissa on kyse perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisesta, joka on yhtäläisesti myös lasten oikeus.

YK:n lapsen oikeuksien komitea on antanut keväällä 2021 uuden yleiskommentin (nro 25), jossa se käsittelee lapsen oikeuksia digitaalisissa ympäristöissä.¹ Yleiskommentin tarkoituksena on ”varmistaa, että sopimusvaltiot täyttävät sopimukseen ja sen lisäpöytäkirjoihin liittyvät velvollisuutensa kokonaisuudessaan lasten digitaaliseen ympäristöön liittyvien oikeuksien edistämisen, kunnioittamisen, suojelemisen ja toteuttamisen mahdollisuuksien, riskien

ja haasteiden valossa.” Lapsiasiavaltuutettu kehottaa hyödyntämään yleiskommenttia kaikessa digitaalista henkilöllisyyttä ja digitaalisia palveluja koskevassa lainvalmistelussa.

Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että digitaalista henkilöllisyyttä ja digitaalisia palveluja kehitetään siten, että ne tosiasiallisesti mahdollistavat lapsen oikeuksien toteutumisen erilaisissa tilanteissa ja siten kuin lainsäädäntö näitä tilanteita ohjaa. Vaikka monissa tilanteissa huoltajat käyttävät digitaalisia palveluja lapsensa puolesta, on samaan aikaan varmistettava lapsen oikeus omaan digitaaliseen identiteettiinsä sekä oikeuteen ottaa vastuuta omista asioistaan kehittyvien valmiuksiensa mukaisesti.

Huoltajien oikeus ja velvollisuus toimia lapsensa puolesta perustuu lapsen huollosta ja tapamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 4 §:än, jossa säädetään huoltajan tehtävistä ja muun muassa siitä, että huoltajan tehtävänä on edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa, jollei laissa toisin ole määrätty. Säädöksiä, joissa lapselle on annettu oikeus joko huoltajan rinnalla tai täysin itsenäisesti päättää asioistaan, on useita. Lapsen oikeutta päätöksen tekoon on rajattu joko kiinteillä, kronologisilla ikärajoilla, tai se on sidottu lapsen ikään ja kehitystasoon eli käytännössä kykyyn ymmärtää, mistä kussakin asiassa on kyse. Jos päätösvalta on sidottu kiinteään ikärajaan, on yhä useammassa säädöksessä otettu huomioon myös pienemmät lapset, eli velvoitettu selvittämään lapsen mielipide silloinkin, kun hän ei vielä ole itse kykenevä tekemään päätöstä. On siis huomattava, että vaikka lapsella ei olisi vielä itsenäistä oikeutta tehdä itseään koskevia päätöksiä, lapsella on kuitenkin oikeus siihen liittyvään tietoon. Ilman tietoa ei lapsi voi muodostaa mielipidettään, eikä kaikissa tilanteissa voida katsoa riittäväksi tiedonsaanniksi oletusta, että huoltaja antaa lapselleen tarvittavan tiedon mielipiteen muodostamista varten.

Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että digitaalisia palveluja kehitettäessä on huolehdittava lapsen yksityisyydestä, lapsen oikeudesta saada tietoa ja oikeudesta käyttää sähköisiä palveluja itseään koskevassa päätöksenteossa. Sähköisten palvelujen on turvattava lapsen oikeus yksityisyyteen, mutta samaan aikaan myös riittävässä määrin lapsen oikeus suojeluun. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että huoltajille varmistetaan mahdollisuus toimia lapsensa puolesta tai heidän rinnallaan tilanteissa, joissa se on tarpeen ja lainsäädännöllä säädetty huoltajan tehtäväksi. Nämä kysymykset korostuvat esimerkiksi terveydenhuollon sähköisissä palveluissa.

Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että digitaalisista henkilöllisyyttä ja sähköisiä palveluja kehitettäessä voimassa olevaa lainsäädäntöä on tarkasteltava digitaalisten ympäristöjen nä-

kökulmasta. Sääntely, joka on turvannut lapsen oikeuksien toteutumisen henkilökohtaisen asioinnin tilanteissa, ei enää välttämättä toimi, ainakaan yhtä tehokkaasti, digitaalisissa palveluissa. Lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan pelkästään lapsen ikä ei ole peruste sille, että jokin palvelu olisi lapsen kohdalla käytettävissä vain fyysisen asiakaskäynnin muodossa tai edellyttäisi fyysisten asiakirjojen toimittamista.

Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että lapset ovat erityinen, mutta myös heterogeeninen ryhmä, joka on otettava huomioon digitaalista henkilöllisyyttä ja palveluja kehitettäessä. Kehittämistyössä on siten huomioitava lapsen ikä ja kehittyvät valmiudet ja sen lisäksi, että palvelut ovat myös erilaisten lapsiryhmien ja erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien lasten saavutettavissa. Lapsen haavoittuvaa asemaa tulee tarkastella tällöin erityisesti digitaalisten ympäristöjen tosiasiallisen saavutettavuuden ja käytettävyyden näkökulmasta. On siis turvattava lasten tosiasiallinen yhdenvertaisuus digitaalisissa ympäristöissä.

Lapsiasiavaltuutettu korostaa lopuksi, että jatkovalmisteluun tulee ottaa mukaan lapset ja nuoret ja huolehdittava siitä, että esiin nousee mahdollisimman hyvin erilaisten lapsiryhmien näkemykset ja tarpeet. Valmistelun yhteydessä on tärkeää toteuttaa myös kattava ja tutkituun tietoon perustuva lapsivaikutusten arviointi.

Jyväskylässä 29.4.2021

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Merike Helander
Lakimies

¹ General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment (CRC/C/GC/25), verkossa https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CR%2FC%2FGC%2F25&Lang=en. Yleiskommentin suomennos julkaistaan keväällä 2021 lapsiasiavaltuutetun verkkosivuilla www.lapsiasia.fi.